
ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Анатолій ВИХРУЦЬ, Степан ДЕМ'ЯНЧУК^(ЗМІСТ 224)

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО СИСТЕМУ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Проблема трудового виховання особистості займає одне з чільних місць у працях видатного українського педагога В.Сухомлинського. Відзначимо найважливішу, на нашу думку, особливість. Питання трудового виховання особистості В.Сухомлинський розглядає з позицій *системного* підходу, значно випереджаючи рівень тогочасної педагогічної науки і практики. Характерно, що пріоритетність такого підходу була не спонтанною, а результатом довгих роздумів і практичного досвіду. У праці “Пависька середня школа” кінцева мета визначена чітко і однозначно: “Наш педагогічний колектив працює над створенням такої системи трудового виховання, в якій праця формує моральні й інтелектуальні риси особистості” [4, 301]. Система трудового виховання має у працях В.Сухомлинського три взаємозв’язані рівні: теоретичні основи, структурна схема, функціональна схема. Розглянемо їх суть.

Основою теоретичних аспектів трудового виховання учнів у працях В.Сухомлинського виступає своєрідна філософія трудової діяльності, що між іншим поєднує його висновки з аналогічними положення К.Ушинського. Наприклад, у книзі “Батьківська педагогіка” філософські основи трудового виховання визначаються так: “Переживання краси праці починається з того, що дитина радіє життю, цвітінню, зеленому ростку пшениці, який вона виростила своїми руками” [1, 75-76].

Обґрунтовуючи висновок про працелюбну людину як ідеал, В.Сухомлинський підкреслював особистісну значимість праці. Цей чинник не в повній мірі враховується і в сучасних школах. Закликаючи вдуматися у зміст слова про органічну потребу в праці він обґрунтовує надзвичайно важливий і перспективний висновок: “Це не просто вміння зробити те й те, не просто бажання одержати матеріальний результат праці. Це щось глибше: особиста радість, гордість тим, що зроблено власними руками. Це означає, що праця повинна полонити серце, перетворитися на творчість, оточену ореолом краси, гордості, особистої гідності” [1, 78].

Видатний педагог багаторазово обґрунтовував думку про необхідність особистої трудової діяльності учнів. Наче передбачаючи дискусії навколо майбутніх освітніх реформ, В.Сухомлинський писав: “Можна багато – правильно й красиво – говорити дитині про необхідність і красу праці, вона добре буде знати істини, що стосуються трудового обов’язку особи перед суспільством, але якщо вона власними руками не створила хліба, не окропила землю потом, не пережила тривожних дум про долю рослин, — наші слова будуть відскакувати, наче горох від стіни” [1, 8].

Характерно, що В.Сухомлинський відверто констатував факти і негативного, байдужого ставлення частини молодих людей до трудової діяльності. І не випадково 11 лютого 1969 року в газеті “Сельская жизнь” наче своєрідна пересторога був зроблений висновок, що за умов, коли молодь до 17-ти років лише вчиться, виникає загроза “... перетворення школяра в споживача матеріальних і духовних благ – і тільки.” Найбільш емоційно ця думка висловлена у відомих “Листах до сина”. Саме в першому листі В.Сухомлинський писав: “Не забувай, що корінь наш – трудовий народ, земля, хліб святий. І нехай проклятий буде той, хто хоч однією думкою, одним словом, одним вчинком своїм виявить зневагу до хліба і праці, до народу, що дав усім нам життя” [2, 586].

У програмній книзі “Серце віддаю дітям”, наче продовжуючи висновки А.Макаренка, він обґрунтував висновок, який не втрачає актуальності: “Праця як цілеспрямований вплив на особистість особливо тісно пов’язана численними залежностями і взаємозумовленостями з іншими виховними впливами, і якщо ці залежності і взаємозумовленості не реалізуються, праця

перетворюється на обридлий обов'язок, не дає нічого ні розумові, ні душі” [6, 255]. До цієї думки В.Сухомлинський буде повертатися багаторазово. Наприклад, розділ “Праця в духовному житті підлітка” з відомої книги “Народження громадянина” починається з наступного положення: “Праця, відірвана від ідейного, інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного виховання, від творчості, від інтересів і потреб, від багатогранних відносин між вихованцями, стає для вихованців повинністю, яку їм хочеться швидше “відбути”, щоб лишилося більше часу на цікаві справи” [3, 568].

Логічним продовженням своєрідної філософії праці стали естетичні аспекти трудової діяльності. Проаналізувавши особливості організації праці дітей у саду, в полі, в майстернях, на навчально-дослідній ділянці, куточку краси В.Сухомлинський підкреслює: “Це не просто школа набування вмінь і навичок, а насамперед школа виховання почуття прекрасного” [1, 76].

Більше того, єдність естетичного і трудового виховання учнів розглядається В.Сухомлинським із своєрідних діалектичних позицій. Маємо на увазі ідею про необхідність переконання дітей, що “прекрасне створюється працею”, а праця в свою чергу “винагороджує людину красою”. До цього висновку він буде повертатися багаторазово, знову і знову пояснюючи тезис: “Краса облагороджує людину лише тоді, коли вона працює, створюючи красу”.

Важливо, що В.Сухомлинський неодноразово аналізує проблему трудової культури особистості. Трудова культура розглядається ним як поняття, в яке входить “... не тільки досконалість практичних умінь і навичок, майстерність, а й роль, місце трудової діяльності в духовному житті людини, інтелектуальна насиченість і повнота, моральне багатство, громадянська цілеспрямованість трудової творчості” [5, 166]. Перспективним є також напрям, який В.Сухомлинський назвав “політехна культура”.

Своєрідною вершиною теоретичних засад трудового виховання учнів стали розроблені В.Сухомлинським принципи і вимоги: єдність трудової культури і загального розвитку – морального, розумового, естетичного, фізичного; розкриття, вияв, розвиток індивідуальності в праці; висока моральна сутність праці, її суспільно корисна спрямованість; раннє залучення до продуктивної праці, трудове життя в дитинстві й отрочстві; різноманітність видів праці, постійність, безперервність праці; риси продуктивної праці дорослих у дитячій праці; посиленість дитячої праці; наступність змісту трудової діяльності, умінь і навичок; творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук; загальний характер продуктивної праці; єдність праці і багатогранного духовного життя; розумінні і відчуття залежності життєвих благ і культурних цінностей, які дістає людина від її особистої участі в загальній праці [5, 166-169].

Очевидно, що частина вищезазначених принципів була відомою у педагогічній науці до В.Сухомлинського. Але тут вони зведені в єдину систему і, більше того, реалізовані на практиці.

Оригінально і своєрідно вирішував В.Сухомлинський питання професійної орієнтації учнів. В основі професійного вибору – вивчення і розвиток індивідуальних здібностей кожного учня за допомогою включення їх у різноманітні види діяльності. При цьому видатний педагог не допускає навіть думки про доцільність заклику “Всім класом у колгосп”. У книзі “Серце віддаю дітям” він писав: “Я бачу дітей закоханими в працю. Та я далекий від думки, що ця закоханість певною мірою вирішує подальший життєвий шлях дитини. Якщо учень закохався в світ живої природи, якщо праця в плодовому саду чи на ниві приносить йому радість, то це означає, що він обов'язково стане садівником чи агрономом” [6, 254].

Серед теоретиків і практиків трудового виховання упродовж багатьох років дискутувалося питання про оплату праці учнів. В.Сухомлинський вирішує цю проблему просто і водночас оригінально.

Оскільки учні отримують від суспільства безплатні послуги, вони повинні залучатися до безплатної праці. У той же час “... істотне виховне значення має й індивідуальна оплата, особистий заробіток, який вноситься в сімейний бюджет” [5, с. 171].

У системі виховної роботи В.Сухомлинського значна увага зверталася на моральні аспекти праці учнів, в основі якої думка про “... моральне право на радість і блага життя: щоб радіти, відпочивати, бути безтурботним, сміливо дивитися у вічі товаришеві, говорити правду, треба трудитися”. [1, 80].

Важливим компонентом повноцінної системи трудового виховання є належна організація

навчального процесу. Дидактичні основи трудової підготовки учнів розробляються В.Сухомлинським повно і всебічно. Зокрема він аналізує педагогічні аспекти матеріальної бази, зміст, форми, методи трудового навчання, особливості педагогічного керівництва.

Все вищесказане можна об'єднати у вигляді наступної схеми (рис.1).

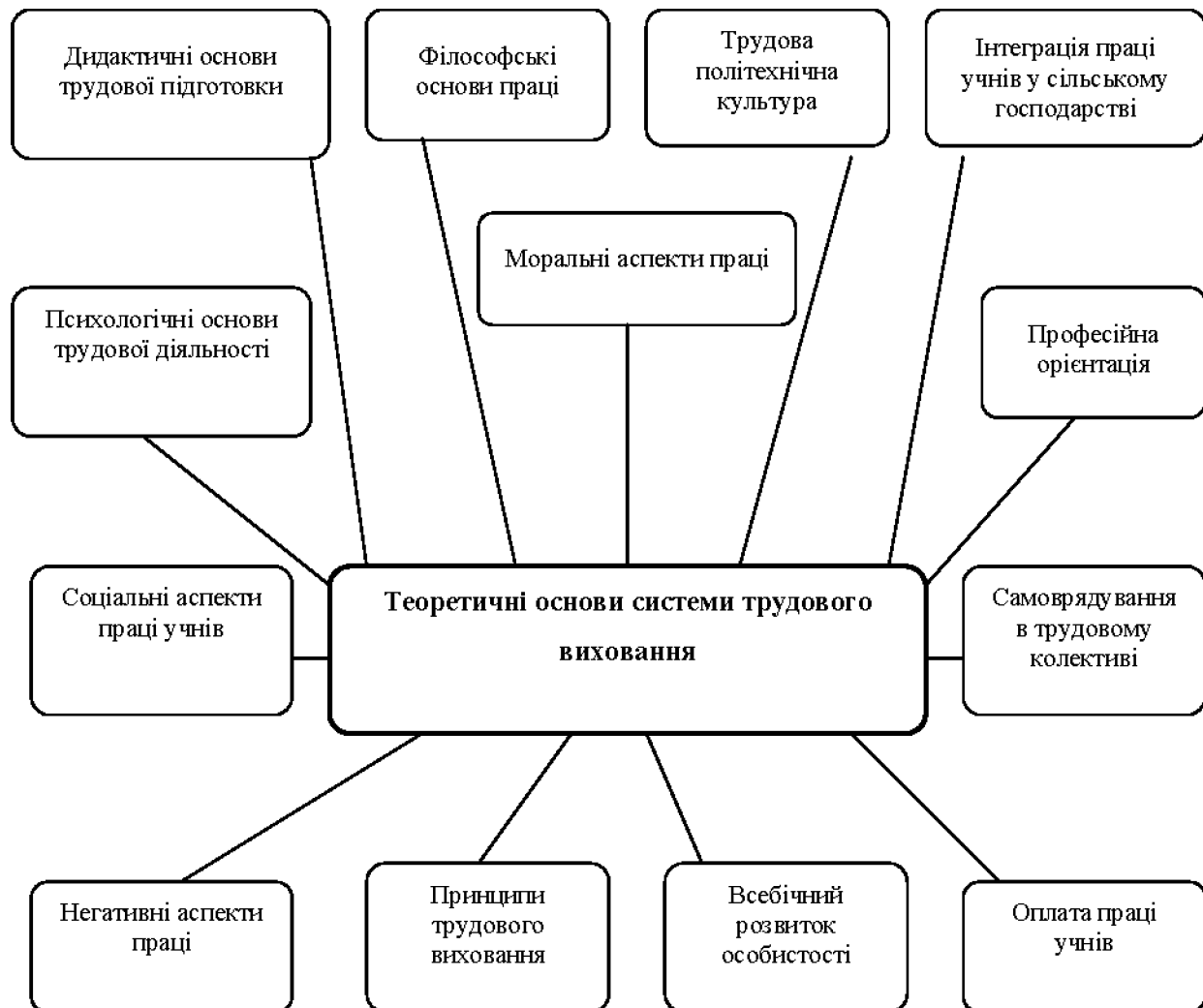

Рис. 1. Схема теоретичних основ системи трудового виховання

Розглянемо окремі компоненти структурної схеми трудового виховання учнів. На думку В.Сухомлинського вирішальне значення для формування вмінь і навичок, необхідних для успішної трудової діяльності, має відповідна організація уроків трудового навчання. Особлива увага звертається на елементарні види ручної обробки матеріалів. І хоча в умовах початкової школи праця поєднується з грою, саме тут закладаються умови “формування і розвитку інших, складніших умінь і навичок”. Мабуть ніколи не втратить значимості наступний висновок В.Сухомлинського: “Точний розрахунок, тонкість обробки і монтування, чітка взаємодія деталей, частин цілого – ці риси культури праці в початковій школі дуже важливі для дальшого трудового навчання” [4, 319].

У старших класах увага акцентується на дослідницькій діяльності в лабораторіях, а також проведенні різноманітних практикумів.

Прийшовши до висновку, що програми з трудового навчання не можуть вирішити широкого кола проблем підготовки особистості до ефективної праці, В.Сухомлинський обґрунтовує необхідність відповідної позакласної роботи. Організація гуртків юних рослинників, селекціонерів, садівників, пасічників, механізаторів, електротехніків, радіотехніків, слюсарів-кондукторів, токарів, тваринників, квітників ... сприяло успішному розв'язанню проблем трудового виховання учнів. Відзначимо, що кожний гурток розглядався як “центр творчої праці

повнокровного інтелектуального життя”, а праця в гуртках, різноманітних трудових об’єднаннях мала здебільшого дослідницький характер.

Варто відзначити, що В.Сухомлинський обґрунтував педагогічну доцільність системи свят, які дозволяли створювати для учнів “психологію успіху”. Особливо потрібно відзначити значимість наступних свят: “Свято першого хліба”, “Свято квітів”, “Свято праці”, “Свято весняного деревонасадження”, “Весняне свято винограду”, “Осіннє свято винограду”, “Свято останнього снопа”, “Свято урожаю”, “Свято сінокосу”, “День королеви ланів”, “Свято відродження родючості”, “Свято першої борозни”. Організовані на основах колективної творчості, свята ставали помітними етапами розвитку учнів.

Структурна схема трудового виховання учнів може бути запропонована у наступному вигляді (рис.2).

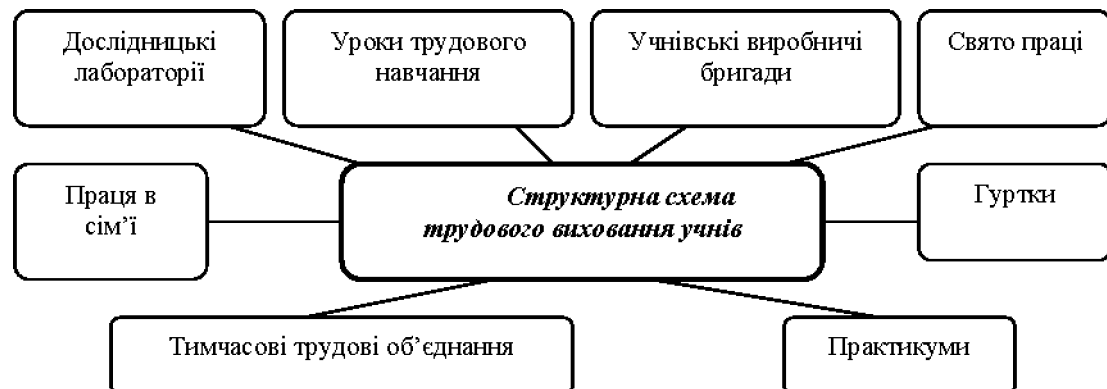

Рис. 2. Структурна схема трудового виховання учнів

Логічним завершенням досліджуваної проблеми є розробка функціональної системи трудового виховання учнів. Розглянемо окремі аспекти даного питання.

Великий інтерес викликає педагогічна класифікація праці учнів: за суспільною значимістю; за співвідношенням навчальної і виховної мети; за роллю і місцем у здійсненні розумового, морального, фізичного, естетичного виховання, політехнічної освіти; за співвідношенням розумових і фізичних зусиль; за характером знарядь праці; за результатами трудової діяльності; за оплатою. [5, 170-171].

У запропонованій В.Сухомлинським класифікації відзначимо вдалу спробу вирішення багаторічної дискусії про непродуктивну і продуктивну працю. Зокрема, аналізуючи працю учнів за результатами трудової діяльності, В.Сухомлинський обґрунтовує наступний висновок: “В одних випадках праця створює наочні матеріальні результати, в інших – вона є тільки умовою для їх створення, в третіх – взагалі не має матеріальних результатів, але праця збагачує життя духовно ... Для всебічного розвитку необхідне поєднання всіх цих видів праці.” [5, 171].

Значно випереджуючи свій час В.Сухомлинський в центрі трудового виховання учнів поставив успішну дослідницьку діяльність. Експеримент, досліди, пошук нетрадиційного вирішення проблем супроводжували учнів упродовж всіх років навчання: пошук умов оптимальної обробки ґрунту для отримання високих урожаїв, догляд за тваринами з використанням народних методів лікування, робота в саду, виготовлення вже в початковій школі понад 30 діючих моделей.

З кожним роком ця діяльність ускладнювалася, дозволяючи шляхом включення учнів у все нові й нові види діяльності формувати високий рівень трудової культури.

Захист природи в системі В.Сухомлинського є невід’ємним компонентом. Оригінальною була структура ланок у комітеті юних захисників природи: юні друзі саду, юні друзі лісу, юні друзі полезахисних смуг, юні друзі родючого ґрунту, юні друзі птахів, юні друзі водних багатств, юні друзі бджіл.

Відзначимо ще один цікавий аспект трудового виховання, який пізніше знайшов подальший розвиток в роботі вчителів-новаторів. Починаючи з третього класу в кожного учня було 2 години улюбленої праці. У цей час “одні діти йшли в “зелений будиночок”, другі – в робочу кімнату, треті – в теплицю, четверті – на навчально-дослідну ділянку чи в сад. Ті, кому сподобалася робота на

фермі, йшли до ягнят і телят. Кожен учень робив те, що йому до душі". [6, 253].

Функціональна система трудового виховання учнів, на основі праць В.Сухомлинського, може бути запропонована у наступному вигляді (рис.3).

Рис. 3. Функціональна схема трудового виховання

Феноменальність успішної педагогічної діяльності В.Сухомлинського пояснюється використанням переваг системного підходу, вдалим поєднанням практичного досвіду і теоретичних пошуків. Яскравим підтвердженням цього висновку є вдале вирішення широкого кола проблем трудового виховання учнів.

ЛІТЕРАТУРА

- Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К.:Рад. Школа, 1978. – С.263.
Сухомлинський В. О. Листи до сина. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 3. – С.583 – 657.
Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 3. – С.281 - 582.
Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 4. – С.5 – 390.
Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 1. – С.53 – 206.
Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 3. – С.5 – 279.

Ірина КУЧИНСЬКА^(ЗМІСТ 224)

ІВАН ОГІЄНКО ПРО ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Одним із глобальних об'єктів педагогічної науки є дослідження процесу створення сприятливих умов для відродження духовності. Сьогодні це спонукає до пошуку нових оптимальних шляхів морального виховання школярів на основі дослідження і відродження суспільно-історичного досвіду та культурно-педагогічних надбань українського народу.

Необхідність звернення до виховного досвіду народу та його духовно-моральних принципів проголошують і Декларація про державний суверенітет України, і Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.).

Особливий інтерес у цьому плані становить дослідження педагогічної спадщини видатного українського педагога І.Огієнка (1882-1972 рр.), який належав до числа фундаторів національної системи освіти, що утверджувалася в роки відродження Української держави. Вчений зробив значний внесок у розвиток змісту освіти, наукове обґрунтування виховного процесу; одним із перших доводив, що родинне і шкільне та позашкільне виховання матиме високу результативність лише тоді, коли зміст освіти концентруватиме в собі ідейні, морально-духовні здобутки рідного народу, відобразитиме його національні традиції, звичаї, обряди.

Таку точку зору відстоювали такі відомі діячі, як Б.Гріненко, Г.Ващенко, Я.Чепіга, С.Русова